

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA *CRATAEGUS* L. CİNSİNİN NADİR VƏ MƏHVOLMA TƏHLÜKƏSİNDƏ OLAN NÖVLƏRİ

Ə.M.İbrahimov

AMEA Naxçıvan Bölməsi, Bioresurslar İnstitutu
Naxçıvan şəhəri, AZ 7000, Babək küçəsi 10, Azərbaycan
E-mail: enver_ibrahimov@mail.ru

Məqalədə *Crataegus* cinsinin nadir və məhvolma təhlükəsi altında olan növlərinin mühafizəsi və bərpası ilə əlaqədar məlumat verilmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, muxtar respublika ərazisində son dövrlərdə ekoloji şəraitin kəskin surətdə dəyişilməsi və antropogen amillərin təsiri nəticəsində *Crataegus* cinsinin genofonduna daxil olan bir sıra qiymətli növlərin məhvolma təhlükəsini yaratmışdır. Ərazidə aparılan təhlillər nəticəsində *Crataegus* cinsinə daxil olan *Crataegus caucasica*, *C. eriantha*, *C. orientalis*, *C. pontica*, *C. tournefortii* növlərinin nadir və nəslə kəsilməkdə olduğu nəzərə alınaraq, yayılma zonaları dəqiqləşdirilmiş, xəritələri tərtib edilmiş, onların məhv olma səbəbləri aydınlaşdırılmışdır. Bu növlərin mühafizə statusları ilk dəfə olaraq Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının (IUCN) “Red Data Book” kateqoriya və kriteriyalarına əsasən tərtib edilmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, səmərəsiz və intensiv istifadə nəticəsində arealını daraldan növlərin müxtəlif məqsədlər üçün kəsilməsi qadağan edilməli və onların uyğun biotoplarda artırılması işi təşkil edilməlidir.

Açar sözlər: Yayılma zonaları, nadir növlər, antropogen amillər, BTMİ-nin qiymətləndirmə sistemi.

GİRİŞ

Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının öyrənilməsi, məhvolma təhlükəsində olan növlərin qorunması və bərpası aktual məsələlərdəndir. Bu sahədə tədqiqatçılar tərəfindən [Talibov and Ibrahimov, 2010; Mammadov et al., 2016; Ali-zade et al., 2016; Ali-zade, 2018] geniş elmi axtarışlar aparılmış, nadir və ya məhvolma təhlükəsi altında olan bir sıra bitkilərin siyahısı verilməklə, onların mühafizə tədbirləri hazırlanmışdır. Muxtar respublika flora biomüxtəlifliyində təbii ehtiyatı bol olan Yemişan (*Crataegus* L.) cinsinə daxil olan növlərin də qida, dekorativ, balverən bitki obyekt olmaqla yanaşı, həm də meşə ekosisteminin formalaşmasında subdominant bitkilər kimi müstəsna əhəmiyyəti vardır. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində Yemişan (*Crataegus* L.) cinsinə aid nadir və məhv olma təhlükəsi altında olan növləri araşdırılmış və onların mühafizəsi haqqında müəyyən işlər görülmüşdür [Ibrahimov, Seyidova, 2019]. Bunun üçün ilk növbədə yemişanın təbiətdəki müasir vəziyyəti dəqiqləşdirilmiş və məhvolma səbəbləri araşdırılmışdır.

MATERIAL VƏ METODİKA

Nadir və məhvolma təhlükəsində olan növlərn qorunma statusları, həmçinin qiymətləndirilməsi IUCN-nin 2001-ci il 3.1 versiyasında təklif edilən “Red Data Book” kriteriya və kateqoriyalarına [IUCN, 2001], Azərbaycanın nadir ağac və kolları [Mammadov et al., 2016], Azərbaycan [Red Book of the Republic of Azerbaijan, 2013] və Naxçıvan Muxtar Respublikasının [Talibov and Ibrahimov, 2010] Qırmızı Kitabına və son dövrlərdə nəşr olunan məqalələrə [Ali-zade et al., 2016; Ali-zade, 2018] əsasən müəyyən edilmişdir.

NƏTİCƏLƏR VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Aparılan araşdırmalar zamanı müəyyən olunmuşdur ki, Naxçıvan MR florasında *Crataegus* L. cinsinin 22 növü yayılmışdır ki, onlardan da 17 növünə yabani halda rast gəlinir [Talibov, Ibrahimov, 2008; Ibrahimov, 2021]. Muxtar respublika ərazisində son dövrlərdə ekoloji şəraitin kəskin surətdə dəyişilməsi və antropogen amillərin təsiri nəticəsində təbiətdə digər bitkilərlə yanaşı *Crataegus* L. cinsinə daxil olan növlərin də genofondunu təşkil edən bir sıra

qiymətli növlərin məhv olma təhlükəsini yaratmışdır. Bu növlərdən bəzilərinin nadir və nəsli kəsilməkdə olduğu nəzərə alınaraq, onların müasir vəziyyəti haqqında qısa məlumat veririk.

1. Qafqaz yemişanı - *Crataegus caucasica* C.Koch

IUCN Qırmızı Siyahısına görə növün kateqoriyası və statusu: “Kritiki nəsli kəsilməkdə olanlar” kateqoriyasına aiddir – Critically Endangered - CR A2abc; C1.

Hündürlüyü 5-7 m olan ağac və ya koldur. May ayında çiçəkləyir, sentyabr-oktyabrda meyvələri yetişir. Meyvələri 1,0-1,3 sm diametrində olub, yumurtavari-dəyirmidir, yetişəndə qaramtıl - bənövşəyi rəngdə olub, üzərində açıq nöqtələr görünür. Meyvə ləti sarıdır, adətən 2 toxumludur.

Yayılması: Ordubad rayonunun Bist, Nəsirvaz, Nürğüt və Şahbuz rayonunun Biçənək kəndlərinin ətrafında daşlı yamaclarda və kollar arasında rast gəlinir.

Bitdiyi yer: Arid seyrək meşəliklərdə, çayların, dərələrin quru daşlı yamaclarında, meşə kənarlarına yaxın kollar arasında tək-tək bitir.

Sayı və tendensiyası: İtmə təhlükəsi altında olan yeganə lokaliteti mövcuddur, populyasiyanın sayı sürətlə azalır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meyvələri yerli əhali tərəfindən toplanır, gəmiricilər və quşlar tərəfindən yetişmədən əvvəl yeyilir.

Mühafizə tədbirləri: Hal-hazırda xüsusi mühafizə tədbirləri aparılmır. Arealı get-gedə qısalan, biologiyası zəif öyrənilmiş, nəsli kəsilmək təhlükəsində olan növ kimi akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı ərazisində bitdiyi əsas yerlərdə populyasiyalarının mühafizəsi gücləndirilməli, təhdidedici amillər aradan qaldırılmalıdır.

Zəruri qoruma tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı kitab”ına daxil edilməsi zəruridir.

2. Tüküklüçiçək yemişan - *Crataegus eriantha* A. Pojark.

IUCN Qırmızı Siyahısına görə növün kateqoriyası və statusu: “Nəsli kəsilməyə həssas olanlar” kateqoriyasına aiddir – Vulnerable - VU D2.

3-5 m hündürlüyündə ağac və ya koldur. May- iyun ayında çiçəkləyir, sentyabr-oktyabr ayında meyvələri yetişir. Meyvələri 2, nadir hallarda isə bir toxumludur.

Yayılması: Şahbuz rayonunun Biçənək, Kükü, Ayrınc, Ordubad rayonunun Nürğüt, Nəsirvaz və Bist kəndləri ətrafında quru daşlı, çınqıllı yamaclarda, kollar arasında yayılmışdır.

Bitdiyi yer: Dağların daşlı- çınqıllı yamaclarında, kol bitkiləri pöhrəliklərində və arid seyrək meşəliklərdə bitir.

Sayı və tendensiyası: Antropogen amillər populyasiyanın azalmasını sürətləndirir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Populyasiyanın sayının azlığı və antropogen amillər.

Mühafizə tədbirləri: Hal-hazırda xüsusi mühafizə tədbirləri aparılmır. Bitdiyi ərazilərdə mühafizə tədbirləri gücləndirilməli və antropogen amillərin məhdudlaşdırıcı təsiri aradan qaldırılmalıdır. Təbii bərpaya yardım, mövcud ağacların mühafizəsinə diqqət artırmaq lazımdır.

Zəruri qoruma tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı kitab”ına daxil edilməsi zəruridir.

3. Şərq yemişanı - *Crataegus orientalis* Pall. ex Bieb.

IUCN Qırmızı Siyahısına görə növün kateqoriyası və statusu: “Təhlükəli həddə yaxın olanlar” kateqoriyasına aiddir - Near Threatened - NT.

1,5-3 (5) m hündürlükdə ağac və ya koldur. May-iyun ayında çiçəkləyir, sentyabr-oktyabr ayında meyvələri yetişir. Meyvələri kürə formasında olub, qara rəngdədir, üzərində göyümtül ləkələr vardır və 3-5 toxumludur. Lətli hissəsi qırmızımtıldır.

Yayılması: Şərur rayonunda Qaraquş dağı, Şahbuz rayonunda Batabat meşəsi, Culfa rayonunda Xəzinədəmə meşəsi və Ordubad rayonunda isə Nəsirvaz, Nürğüt, Bist kəndləri ətrafında olan meşə və kollarında tək-tək rast gəlinir.

Bitmə yeri: Tək- tək və ya kiçik qruplarla meşə kənarlarında, talalarda, işıqlı palıd meşələrində və arid seyrək meşəliklərdə bitir. Bəzən yemişanın digər növləri ilə birlikdə dağ-

ların quru-daşlı yamaclarında pöhrəliklər əmələ gətirirlər.

Sayı və tendensiyası: Populyasiyanın təbii ehtiyatı azalır. Əhali tərəfindən həddindən artıq toplanılması azalma tendensiyasını artırır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Əhali tərəfindən meyvələrinin intensiv toplanması və iqlim amilləri.

Mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı Kitabı”na daxil edildiyindən mühafizə tədbirləri hazırlanmışdır. AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunun Nəbatat bağının nadir bitkilər kolleksiyasında becərilir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Arealı get-gedə qısalan, biologiyası zəif öyrənilmiş, təhlükəyə yaxın növ kimi akad. Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı və Arpaçay Dövlət Təbiət Yasaqlığı ərazisində bitdiyi əsas yerlərdə populyasiyalarının mühafizəsi gücləndirilməli, təhdidedici amillər aradan qaldırılmalıdır.

4. Pont yemişani - *Crataegus pontica* C.Koch

IUCN Qırmızı Siyahısına görə növün kateqoriyası və statusu: “Təhlükəli həddə yaxın olanlar” kateqoriyasına aiddir - Near Threatened - NT.

4-8 m hündürlükdə budaqları tikansız ağacdır. May-iyun ayında çiçəkləyir, sentyabr-oktyabrda meyvələri yetişir. Meyvələri sarımtıl və ya narıncı-sarımtıl rəngli olub, 3,0 sm diametrindədir, 2- 3 toxumludur. Meyvə ləti ətirlidir.

Yayılması: Kəngərli rayonunun Çalxanqala, Aşağı Buzqov, Şahbuz rayonunun Biçənək kəndləri ətrafında olan meşə və kolluqlarda tək-tək yayılmışdır.

Bitmə yeri: Çayların quru- daşlı yamaclarında, meşə, kolluq və çəmənliklərdə tək-tək bitir.

Sayı və tendensiyası: Populyasiyanın təbii ehtiyatı azalır. Əhali tərəfindən həddindən artıq toplanılması azalma tendensiyasını artırır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Əhali tərəfindən meyvələrinin intensiv toplanması və iqlim amilləri.

Mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı Kitabı”na daxil edildiyindən mühafizə tədbirləri hazırlanmışdır.

AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunun Nəbatat bağının nadir bitkilər kolleksiyasında becərilir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Arealı get-gedə qısalan, təhlükəyə yaxın növ kimi akad. Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı və Arpaçay Dövlət Təbiət Yasaqlığı ərazisində bitdiyi əsas yerlərdə populyasiyalarının mühafizəsi gücləndirilməli, təhdidedici amillər aradan qaldırılmalıdır.

5. Turnefor yemişanı - *Crataegus tournefortii* Griseb.

IUCN Qırmızı Siyahısına görə növün kateqoriyası və statusu: “Nəslə kəsilməkdə olanlar” kateqoriyasına aiddir – Endangered - EN A1abc; B2b(i,ii).

Hündürlüyü 2-2,5 m olan az tikanlı ağac və ya koldur. Yarpaqları tünd - yaşıl olub, üst tərəfi qısa tükcüklərlə örtülüdür. Çiçəkləri çoxçiçəkli qalxanlarda yerləşmişdir. İyun ayında çiçəkləyir, sentyabr- oktyabrda meyvələri yetişir. Meyvələri açıq və ya tünd - gilənarı rəngdə olub, 1,0- 1,6 sm diametrindədir, 3- 5 toxumludur.

Yayılması: Kəngərli rayonunun Çalxanqala, Şahbuz rayonunun Biçənək meşəsindən və Şərur rayonunun Xanbulağı ərazisində yayılmışdır.

Bitmə yeri: Quru- daşlı yamaclarında, meşə, kolluq və çəmənliklərdə tək-tək bitir.

Sayı və tendensiyası: Populyasiyanın yaşama ərazisi məhdudlaşır, antropogen amillər nəslə kəsilmək təhlükəsini yaradır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meyvələrin intensiv toplanması və iqlim amilləri.

Mühafizə tədbirləri: Hal-hazırda xüsusi mühafizə tədbirləri aparılmır. Arealı get-gedə qısalan, nəslə kəsilmək təhlükəsində olan növ kimi akad. Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı və Arpaçay Dövlət Təbiət Yasaqlığı ərazisində bitdiyi əsas yerlərdə populyasiyalarının mühafizəsi gücləndirilməli və antropogen amillərin məhdudlaşdırıcı təsiri aradan qaldırılmalıdır. Təbii bərpaya yardımı, mövcud ağacların mühafizəsinə diqqəti artırmaq lazımdır.

Zəruri qoruma tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı kitab”ına daxil edilməsi zəruridir.

Muxtar Respublika florasında *Crataegus* L. cinsinin nadir və məhv olma təhlükəsi altında olan növlərinin mühafizə statuslarının Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının (IUCN) “Red Data Book” [2001] kateqoriya və kriteriyalarına və ədəbiyyat məlumatlarında [Ali-zade, 2018] göstərilən tövsiyələr əsasında qiymətləndirilməsi cədvəldə verilmişdir (Cədv.).

Cədvəldən göründüyü kimi *Crataegus* L. cinsinin müəyyən edilmiş mühafizə statuslu

növlərindən 1-i Kritiki nəslə kəsilməkdə olanlar – Critically Endangered (CR), 1-i Nəslə kəsilməkdə olanlar – Endangered (EN), 1-i Nəslə kəsilməyə həssas olanlar - Vulnerable (VU), 2-si isə Təhlükəli həddə yaxın olanlar - Near Threatened (NT) kateqoriyasına daxildir. Bunun da başlıca səbəbi son illərdə baş verən iqlim dəyişiklikləri ilə yanaşı antropogen təsirlərin güclənməsi (ağacların kəsilməsi, davamlı otarılma, meyvə və çiçəklərinin intensiv

Cədvəl. *Crataegus* L. cinsinin nadir və məhv olma təhlükəsi altında olan növlərinin qiymətləndirilməsi

№	Növlərin adı	IUCN kateqoriya və kriteriyalar	Qiymətləndirmənin əsaslandırılması	Növlərin yayılması, əhəmiyyəti və təhlükələr
Cins: <i>Crataegus</i> L.				
1.	<i>C. caucasica</i> C.Koch	CR A2abc; C1	Keçmişdə növün 80% azalması müşahidə edilib və hazırda azalması davam edir. Müşahidələrə görə növün davamlı olaraq azalmasını, yayılma ərazilərinin, biotoplarının kiçilməsini və ya yaşayış yerinin keyfiyyətə dəyişməsinə, eləcə də ekspert qiymətləndirmələri əsasında cinsi yetkin fərdlərinin sayının 250-dən az olması və təbiətdə qorunması üçün heç bir mühafizə tədbirlərinin görülməməsinə nəzərə alaraq Kritiki Nəslə Kəsilməkdə Olanlar kimi daxil edilib.	Məhv olma təhlükəsinə məruz qalan növdür. Məhdud sahələrdə kiçik talalarla yayılmışdır Otarılma və tapdalanma nəticəsində yaşama ərazisi məhdudlaşır. Təhlükələr – növ sayının və populyasiyalarının az olması, ekoloji və antropogen amillərin məhdudlaşdırıcı təsiri (otarıma, kolların qırılması).
2.	<i>C. eriantha</i> A. Pojark.	VU D2	Məhdud sahələrdə yayıldığını, antropogen və ya təsadüfi faktorların təsirindən gələcəkdə kritik vəziyyətdə olma ehtimalını nəzərə alaraq D2 meyarına əsasən Həssas kimi daxil edilib	Məhv olma təhlükəsinə məruz qalan növdür. Məhdud sahələrdə kiçik talalarla yayılmışdır. Təhlükələr – növ sayının və populyasiyalarının az olması, ekoloji və antropogen amillərin məhdudlaşdırıcı təsiri.
3.	<i>C. orientalis</i> Pall. ex Bieb.	NT	Təhlükəyə yaxın növdür	Məhv olma təhlükəsinə məruz qalan növdür. Dəyərli qida bitkisidir. Əsas təhlükə - meyvələrinin həddindən artıq əhali tərəfindən toplanılması.
4.	<i>C. pontica</i> C.Koch	NT	Təhlükəyə yaxın növdür	Azərbaycanın nadir növdür. Dəyərli qida bitkisidir. Əsas təhlükə - meyvələrinin həddindən artıq əhali tərəfindən toplanılması.
5.	<i>C. tournefortii</i> Griseb.	EN A1abc; B2b(i,ii)	Keçmişdə növün 50% azalması müşahidə edilib. Müşahidələr, nəticələr, və proqnozlar əsasında son illərdə yaşayış mühitinin əhatəsinin və keyfiyyətinin, eləcə də insan fəaliyyətləri nəticəsində növ sayının davamlı azalmasını və qorumaq üçün heç bir mühafizə tədbirlərinin görülməməsinə nəzərə alaraq Nəslə Kəsilməkdə Olanlar kimi daxil edilib.	Azərbaycanın nadir relik bitki növdür. Qida bitkisi və qiymətli oduncağa malik olduğundan daha çox istismar edilməsi. Təhlükələr – antropogen təsirlər nəticəsində arealının dəyişilməsi, (kənd təsərrüfatı, tikinti işləri)

toplanılması, geniş miqyaslı arxeoloji qazıntılar, qaz xətlərinin, yüksəkgərginliyə malik elektrik xətlərinin, avtomobil yollarının çəkilişi və s.) nəticəsində kiçik ərazini əhatə edən növlərin arealının daralmasına gətirib çıxarmışdır.

Beləliklə, aparılan tədqiqatlar zamanı müəyyən olunmuşdur ki, *Crataegus caucasica* C.Koch, *C. eriantha* A. Pojark., *C. orientalis* Pall. ex Bieb., *C. pontica* C.Koch, *C. tournefortii* Griseb. növlərinin arealı get-gedə daralan, təhlükəyə yaxın növ kimi akad. Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı və Arpaçay Dövlət Təbiət Yasaqlığı ərazisində bitdiyi əsas yerlərdə populyasiyalarının mühafizəsi gücləndirilməli və antropogen amillərin məhdudlaşdırıcı təsiri aradan qaldırılmalıdır. Aydın olunmuşdur ki, səmərəsis və intensiv istifadə nəticəsində arealını qısaltdan növlərin müxtəlif məqsədlər üçün toplanılması qadağan edilməli və onların müvafiq biotoplarda artırılması işi təşkil edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

Ali-zade V.M. (2018) The Red List of rare and endangered plant species: the notes for using IUCN categories and criteria at regional levels. Conference materials dedicated to the 90th anniversary of the Institute of Botany of ANAS and academician Vahid Jalal oğlu Həjiyev of the Azerbaijan Botanical Society. 20-21 June, Baku, 18-20. [Əli-zadə V.M. (2018) Nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki növlərinin Qırmızı Siyahısı: IUCN kateqoriyaları və meyarlarının regional səviyyələrdə tətbiqi qaydalarına dair qeydlər. AMEA Botanika İnstitutu və Azərbaycan Botaniklər cəmiyyətinin akademik Vahid Cəlal oğlu Hacıyevin 90 illiyinə həsr edilmiş konfrans materialları (20–21 iyun). Bakı, 18- 20].

Ali-zade V.M., Abdiyeva R.T., Mehdiyeva N.P., Osmanova G.O. (2016) Rare endemic and endangered species of Azerbaijan, their biodiversity, conservation and introduction. Materials of the XVIII International Scientific Conference "Biological Diversity of the Caucasus and the South of Russia". 4-5 November 2016, Grozny, part 1: 47–52. [Али-заде В.М., Абдыева Р.Т., Мехтиева Н.П., Османова Г.О.

(2016) Редкие эндемичные и исчезающие виды Азербайджана, их биоразнообразие, сохранение и интродукция /Биологическое разнообразие Кавказа и Юга России: материалы XVIII Международной научной конференции (4-5 ноября 2016 г.). Грозный, Ч. 1: 187-190].

Ibrahimov A.M., Seyidova H.S. (2019) Distribution of rare and threatened trees and shrubs of the forest ecosystem of the Nakhchivan Autonomous Republic. ANAS Proceedings of the Central Botanical Garden, 18: 22-35 [İbrahimov Ə.M., Seyidova H.S. (2019) Naxçıvan Muxtar Respublikasının meşə ekosistemində yayılan nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsində olan ağac və kollar. AMEA Mərkəzi Nəbatat Bağının əsərləri, 18: 22-35]

Ibrahimov A.M. (2021) Genus *Crataegus* (*Rosaceae*) in the Flora of Nakhchivan Autonomous Republic of Azerbaijan. Biodiversity, Conservation and Sustainability in Asia. Prospects and Challenges in West Asia and Caucasus. Volume 1: 527-545.

Mammadov, T. S., Iskandar, E. O., Talibov, T. H. (2016) Rare trees and shrubs of Azerbaijan. Baku: Elm, 380 p. [Məmmədov T.S., İsgəndər E.O., Talibov T.H. (2016) Azərbaycan nadir ağac və kol bitkiləri. Bakı: Elm, 380 s.].

Red Book of the Republic of Azerbaijan (2013) Rare and endangered plant and fungal species. Baku: East-West Publishing House, Second edition, 676 p. [Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı (2013) Nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki və göbələk növləri. Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı, İkinci nəşr, 676 s.]

Talibov T.H., Ibrahimov A.Sh. (2008) Taxonomic spectrum of the flora of the Nakhchivan Autonomous Republic (Higher spore, bare-seeded and covered-seeded plants). Nakhchivan: Ajami, 364 p. [Talibov T.H., İbrahimov Ə.Ş. (2008) Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri (Ali sporlu, çıpaqtoxumlu və örtülütoxumlu bitkilər). Naxçıvan: Əcəmi, 364 s.].

Talibov T.H., Ibrahimov A.Sh. (2010) Red Book of flora of Nakhchivan Autonomous Republic (Higher spore, bare-seeded and coveredseeded

plants). Nakhchivan: Ajami, 674 p. [Talibov T.H., İbrahimov Ə.Ş. (2010) Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının Qırmızı Kitabı (Ali sporlu, çılpaqtoxumlu və örtülüttoxumlu bitkilər). Naxçıvan: Əcəmi, 674 s.].

IUCN Red List Categories and Criteria: Version 3.1.(2001) IUCN Species Survival Commission. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK., 31 p.

Rare and disappearing species of the genus *Crataegus* L. in the Nakhchivan Autonomous Republic

A.M. Ibrahimov

Institute of Bioresources Nakhichevan Branch of ANAS, Babek st. 10, Nakhchivan, AZ 7000, Azerbaijan

The article discusses issues related to the protection and restoration of some species of the genus *Crataegus* in the Nakhchivan Autonomous Republic. It was found that as a result of drastic environmental changes and increased pressure from anthropogenic factors, some valuable species that make up the gene pool of the genus *Crataegus* are on the verge of extinction. Based on the collected material, the current state of the species *Crataegus caucasica*, *C. eriantha*, *C. orientalis*, *C. pontica* and *C. tournefortii* was analysed. The reasons for their reduction have been identified, and the maps-schemes of the growing areas have been compiled. For the first time, the assessment of these species was carried out according to the categories and criteria of the IUCN "Red Data Book" (Red List of the International Union for the Conservation of Nature (IUCN)). In order to prevent the reduction of the ranges of these representatives of the genus *Crataegus*, it is proposed to introduce a ban on their irrational and intensive felling, as well as to organize the measures for their restoration in the corresponding biotopes.

Keywords: Distribution zones, rare species, anthropogenic factor, IUCN grading system.

Редкие и исчезающие виды рода *Crataegus* L. в Нахчыванской Автономной Республике

А.М.Ибрагимов

Институт Биоресурсов Нахчыванского Отделения НАНА, ул. Бабека, 10, Нахчыван, AZ7000, Азербайджан

В статье рассматриваются вопросы, связанные с охраной и восстановлением некоторых видов рода *Crataegus* в Нахчыванской АР. Установлено, что в результате резких экологических изменений и усиления нагрузки со стороны антропогенных факторов, некоторые ценные виды, составляющие генофонд рода *Crataegus* находятся на грани исчезновения. На основании собранного материала проведен анализ современного состояния видов *Crataegus caucasica*, *C. eriantha*, *C. orientalis*, *C. pontica* и *C. tournefortii*. Выявлены причины их сокращения, уточнены и составлены карты-схемы мест произрастания. Впервые проведена оценка этих видов по категориям и критериям IUCN "Red Data Book" (Красный Список Международного Союза Охраны Природы (МСОП)). С целью предотвращения сокращения ареалов этих представителей рода *Crataegus* L., предлагается ввести запрет на нерациональную и интенсивную вырубку и заготовку древесины, а также организация мероприятий по их восстановлению в соответствующих биотопах.

Ключевые слова: Зоны распространения, редкие виды, антропогенные факторы, система оценок МСОП.